

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหา

สกจนครเป็นแห่งแรกในประเทศไทยที่ฟื้นฟูการย้อมคราม จากต่อของภูมิปัญญาที่ถูกกลบไว้ด้วยวัฒนธรรมชนบทสมัยใหม่ ล่วงเข้าปีที่ 5 ของการศึกษาค้นคว้า จึงมีผลิตภัณฑ์ผ้าย้อมครามรูปแบบตามยุคสมัยออกสู่ตลาดเชิงใหม่และกรุงเทพฯ ปีที่ 6-9 มีการศึกษาวิจัยด้วยกระบวนการและเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ จนสามารถอธิบายกระบวนการสกัดและย้อมสีครามที่สลับซับซ้อนได้ และทำการเผยแพร่ จนผู้ผลิตและผู้บริโภคส่วนใหญ่รู้จักความพิเศษของผ้าย้อมคราม พ.ศ. 2548 เป็นปีที่ 13 ของผ้าย้อมครามยุคใหม่ ได้รับความสนใจในวงกว้าง ทั้งในและต่างประเทศ เนื่องจากให้สีน้ำเงินสดใสจากครามและฝ้ายธรรมชาติอย่างแท้จริง กระบวนการผลิตไม่ทำให้เกิดมลภาวะ ทำให้ผลิตภัณฑ์ผ้าย้อมครามเป็นสินค้า OTOP ที่สร้างยอดขายสูงสุดของสกจนคร ตลาดผ้าผลิตภัณฑ์ธรรมชาติในญี่ปุ่น ฝรั่งเศส และอิตาลี ต้องการผ้าย้อมครามคุณภาพดีจำนวนมาก ในราคาที่สูงใกล้เคียงกับผ้าไหม

ภูมิปัญญาการทำผ้าย้อมครามนี้ ทีมวิจัยของมหาวิทยาลัยราชภัฏสกจนคร ได้ทำการศึกษา ร่วมกับชุมชนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2541 มีรายงานวิจัย และโครงการเผยแพร่มากกว่า 7 ชื่อเรื่อง เผยแพร่ทั้งระดับชุมชนและเวทีวิชาการจนถึงปัจจุบัน และได้รับความสนใจจากสถาบันการศึกษาอื่น ๆ ทำงานวิจัยเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากกระบวนการผลิตผ้าย้อมครามคุณภาพดีมีหลายขั้นตอน ตั้งแต่การเลือกพันธุ์ การปลูก การเก็บเกี่ยว การเตรียมน้ำย้อม การย้อม การทอ การแปรรูป และการควบคุมมาตรฐานผลิตภัณฑ์ เป็นต้น จึงต้องใช้ความรู้ความเข้าใจหลากหลายแขนงตามขั้นตอนนั้น ๆ รวมทั้งการเผยแพร่ให้ความรู้แก่ คนหนุ่มสาววัยทำงานในท้องถิ่น รู้และเข้าใจคุณค่าผ้าย้อมคราม เพื่อสืบต่อภูมิปัญญาแต่ละขั้นตอนตามบริบทของตน และยุคสมัย สนับสนุนไปสู่เป้าหมายสุดท้าย คือส่งผ้าย้อมครามไปสู่ตลาดสากล

ดังนั้น มหาวิทยาลัยราชภัฏสกจนคร จึงรวมกลุ่มนักวิจัยที่มีความเชี่ยวชาญหลากหลายสาขา เพื่อร่วมกันสร้างองค์ความรู้ และสร้างแหล่งเรียนรู้ผ้าย้อมครามภายในมหาวิทยาลัยราชภัฏสกจนคร เชื่อมโยงกับมหาวิทยาลัยใกล้เคียง และแหล่งเรียนรู้ในชุมชนที่มีกลุ่มย้อมครามมากกว่า 60 กลุ่ม ส่งเสริมผ้าย้อมครามและผลิตภัณฑ์ครามในชุมชนให้มีคุณภาพเป็นที่ต้องการของตลาดทั้งในและ

ต่างประเทศ อีกทั้งเป็นการเผยแพร่ความรู้ ขยายพื้นที่ และจำนวนผู้รู้เกี่ยวกับผ้าข้อมครามไปยังพื้นที่ใกล้เคียงในกลุ่มยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

1 วัตถุประสงค์หลัก

- 1.1 ศึกษาและวิจัยพันธุ์พืชที่ให้สีคราม
- 1.2 ศึกษาและวิจัยเทคนิคการทอและการแปรรูปผลิตภัณฑ์ผ้าข้อมคราม
- 1.3 กำหนดมาตรฐานผลิตภัณฑ์ และรับรองมาตรฐานผลิตภัณฑ์ในจังหวัดสกลนคร

2 วัตถุประสงค์รอง

- 2.1 เพื่อรวบรวมพันธุ์คราม และคัดเลือกพันธุ์ครามที่ให้ผลผลิตใบคราม และปริมาณสีครามมาก
- 2.2 เพื่อรวบรวมพันธุ์และศึกษาลักษณะพืชอื่น ๆ ที่ให้สีคราม และเปรียบเทียบปริมาณสีครามกับต้นคราม
- 2.3 เพื่อพัฒนาและถ่ายทอดเทคนิคการทอผ้าและการแปรรูปผลิตภัณฑ์ผ้าข้อมคราม
- 2.4 เพื่อสร้างมาตรฐานสินค้าผลิตภัณฑ์ผ้าข้อมคราม จังหวัดสกลนคร
- 2.5 เพื่อสร้างระบบและให้บริการตรวจสอบคุณภาพผลิตภัณฑ์ผ้าข้อมครามสู่มาตรฐาน

1.3 วิธีการสังเคราะห์

วิธีการสังเคราะห์ แบ่งออกเป็น 2 ส่วน ดังนี้

1. สังเคราะห์ผลการวิจัย 3 ชื่อเรื่อง ได้แก่

- 1) การคัดเลือกพันธุ์คราม และพืชที่ให้สีคราม

(Selection of Indigo Plant Varieties and .Other plants that Give Indigo Dye)

- 2) การพัฒนาเทคนิคการทอผ้าและการแปรรูปที่เหมาะสมของผลิตภัณฑ์ผ้าครามในกลุ่มจังหวัดสนุก (Development of the Fabric Weaving Technique and Suitable Indigo Fabric Product

Processing in the SANUK Group of Provinces)

- 3) การสร้างมาตรฐานผ้าข้อมคราม จังหวัดสกลนคร

(The Creation of standards for Indigo Dyeing Fabrics in Sakon Nakhon Province)

2. เสนอแนะแนวทางส่งเสริมพัฒนา ครามและผลิตภัณฑ์คราม

1.4 นิยามศัพท์เฉพาะ

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ หมายถึง ลักษณะรูปร่างพรรณต้นฐานของต้นคราม ได้แก่ ราก (ระบบราก สีของราก) ลำต้น (การแตกกิ่งแขนง ความสูงของต้น) ใบ (รูปร่าง ชนิดของใบ การจัดเรียงของใบบนกิ่ง) ดอก (ชนิดของดอก การออกดอก สีของดอก) ผล (สีของผล ลักษณะของผล รูปร่างของผล) เมล็ด (ลักษณะของเมล็ด สี รูปร่าง การงอกของเมล็ด)

ความสูงของต้นคราม หมายถึง ความสูงที่วัดจากพื้นดินถึงปลายยอดของต้นคราม หน่วยเป็นเซนติเมตร

จำนวนใบ หมายถึง จำนวนของใบย่อย ที่มีในก้านใบย่อยของคราม

จำนวนกิ่งแขนง หมายถึง จำนวนกิ่งแขนง ที่แตกจากลำต้นแกนกลางของต้นคราม

จำนวนเมล็ดต่อฝัก หมายถึง จำนวนเมล็ด ที่มีในฝักคราม 1 ฝัก

ครามฝักตรง หมายถึง ต้นครามที่ออกฝักลักษณะตรง

ครามฝักงอ หมายถึง ต้นครามที่ออกฝักลักษณะโค้งงอ

ครามเถา หรือเบ็ก (*Marsdenia tinctoria* R.) ต้นพืชชนิดหนึ่งที่ใช้สีคราม อยู่ในวงศ์ Asclepiadaceae ครามเถาเป็นพืชใบเลี้ยงคู่ ลำต้นมีสีเขียวในระยะการเจริญเติบโต และ เปลี่ยนเป็นสีเขียวอมน้ำตาล เมื่อแก่ ลำต้นประกอบด้วยข้อและปล้อง มีตาและตาดอกเกิดขึ้นบริเวณซอกใบ ใบเป็นใบเดี่ยวขนาดใหญ่ ขนาดใบกว้าง 5-10 เซนติเมตร ยาว 6-18 เซนติเมตร มีเส้นใบมองเห็นได้ชัดเจน แผ่นใบเรียบสีเขียว ปลายใบแหลม โคนใบมน ขอบใบเป็นคลื่นเล็กน้อย ออกตรงข้ามกัน

เหมือดแอ หรือพลองดำ *Memecylon edule* Roxb. อยู่ในวงศ์ Memecylaceae เป็นไม้พุ่ม สูง 2-3 เมตร เปลือกสีน้ำตาลอมดำ แตกเป็นร่องตามความยาวของกิ่ง และลำต้น มีใบเป็นใบเดี่ยว รูปไข่ ปลายใบแหลม หรือมน โคนใบสอบแหลม ขนาดใบกว้าง 2.5-3.2 เซนติเมตร ยาว 3-5.4 เซนติเมตร แผ่นใบหนา กรอบ เส้นใบกลางเป็นร่อง ออกดอกเป็นช่อบริเวณซอกใบเป็นกระจุก มีฐานดอกรูปถ้วย กลีบดอกสีม่วงหรือสีน้ำเงินอมม่วงเข้ม มี 4 กลีบ ผลเป็นรูปทรงกลม เมื่ออ่อนมีสีเขียว เมื่อแก่มีสีม่วงเข้มถึงน้ำตาลดำ

ฝ้ายคราม หมายถึง ฝ้ายพื้นบ้านย้อมด้วยสีครามธรรมชาติ เกือบทั้งหมดใช้เส้นใยฝ้าย อาจใช้ไหม และใยกล้วยบ้างเล็กน้อย

สีคราม หมายถึง สารสกัดจากใบคราม มี 4 รูปแบบ ได้แก่ รูปแบบแรกพบที่ใบคราม ชื่อ Indican เป็นสารไม่มีสี ไม่ละลายน้ำ เมื่อแยกออกจากใบครามกลายเป็นรูปแบบที่ 2 ชื่อ Indoxyl ไม่มีสี ละลายอยู่ในน้ำคราม เมื่อ Indoxyl ถูกออกซิไดส์กลายเป็นรูปแบบที่ 3 ชื่อ Indigo blue สีน้ำเงิน ไม่ละลายน้ำ ถูกเก็บไว้ในเนื้อคราม แต่เมื่อ Indigo blue ถูกรีดิวซ์จะกลายเป็นรูปแบบที่ 4 ชื่อ Indigo white

ไม่มีสี ละลายอยู่ในน้ำย้อม สีครามรูปแบบที่ใช้ย้อมฝ้ายคือ Indigo white ส่วนสีครามที่ติดฝ้ายและเสื้อฝ้ายคือ Indigo blue

น้ำคราม หมายถึง สารละลาย Indoxyl ได้จากการแช่ใบครามสดในน้ำ 18-24 ชั่วโมง

เนื้อคราม หมายถึง โคลนเนื้อละเอียดสีน้ำเงินของ Indigo blue เกาะกับปูนขาวในน้ำ

น้ำย้อมคราม หมายถึง สารละลาย Indigo white ที่เป็นผลผลิตจาก Indigo blue ในเนื้อคราม หมักกับน้ำจืด ประมาณ 15 วัน มีสีเหลืองอมเขียว

น้ำจืด หมายถึง สารละลายเกลือที่ได้จากขี้เถ้าแห้งกล้วย เปลือกผลไม้ หรือก้านมะพร้าว แช่น้ำและกรอง ให้ได้ความเข้มข้น ๑.๐๐๕

ย้อมคราม หมายถึง การนำเส้นใยที่หมักน้ำ เค้น หรือขยำ ได้ผิวน้ำย้อมคราม หลังจากนั้นยกขึ้นจากน้ำย้อม บิด และกระตุกให้สัมผัสออกซิเจน

หม้อคราม หมายถึง ภาชนะบรรจุน้ำย้อมคราม อาจเป็น โอ่งดิน หรือถังพลาสติก

ก่อหม้อ หมายถึง การเตรียมน้ำย้อมโดยผสมเนื้อครามกับน้ำจืด หมักไว้จนกว่า Indigo blue ในเนื้อคราม จะเปลี่ยนเป็น Indigo white ในน้ำย้อม

ลายหมี่ หมายถึง ลายบนผืนผ้าที่เกิดจากการใช้เชือกถักน้ำมัดกลุ่มเส้นฝ้ายให้เป็นลายที่ต้องการ แล้วนำไปย้อมสี ดำสีให้สะอาด จึงแก้เชือกมัด จึงเกิดลาย ใช้เส้นฝ้ายนั้นเป็นเส้นพุ่ง

ลายในเนื้อผ้า หมายถึง ลายที่เกิดจากการทอด้วยพิมพ์หลายตะกอ ต้องเก็บตะกอ เก็บลายพิเศษ และมีรูปแบบเฉพาะในการเหยียบไม้รังตะกอ

เอื้อ หรือ เครือ หมายถึง ลักษณะลายในเนื้อผ้าที่เกิดจากรูปแบบการเหยียบไม้รังตะกอ ซ้ำกันถี่ ซ้ำจึงเต็มลาย

การเก็บตะกอหรือ เก็บลาย หมายถึง การสอด ไขว้ เส้นด้ายผูกกับอุปกรณ์ที่เรียกว่าตะกอหรือ เขาตุก เพื่อเปิดช่องเส้นยืนสอดด้ายเส้นพุ่งเป็นกลุ่ม ๆ

ไม้เหยียบรังตะกอ หมายถึง ไม้ที่ผูกติดกับตะกอแต่ละอัน มีจำนวนเท่ากับตะกอ เพื่อรังให้ ตะกอแต่ละชุดต่างเป็นช่องให้กระสวยพุ่งเส้นพุ่งผ่าน เมื่อเหยียบไม้ชุดใหม่ เส้นยืนจะขัดเส้นพุ่งไว้

ขั้นตอนการทำฝ้าย้อมคราม ประกอบด้วย

- (1) ขั้นตอนการเตรียมวัตถุดิบ ได้แก่ เนื้อคราม น้ำจืด และเส้นใย
- (2) การมัดลายหมี่
- (3) การเตรียมน้ำย้อม และย้อมสีคราม
- (4) การทอ

จังหวัดกลุ่มสนุก หมายถึง กลุ่มจังหวัด สกลนคร นครพนม มุกดาหาร และกาฬสินธุ์

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร มีแหล่งเรียนรู้และศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีเกี่ยวกับผ้าคราม
2. เกิดการสร้างเครือข่ายที่เข้มแข็งแก่ชุมชน
3. กลุ่มผู้ทอผ้าได้รับการถ่ายทอดเทคนิคการทอและการแปรรูปผ้าคราม
4. เกิดการพัฒนาประสิทธิภาพในการผลิตสีครามที่มีคุณภาพ
5. เกิดการพัฒนาคุณภาพและเพิ่มผลผลิตผ้าคราม
6. เกิดการพัฒนาเทคนิคการทอและแปรรูปผ้าครามที่เป็นเอกลักษณ์ และเป็นที่ต้องการของผู้บริโภค
7. สนับสนุนด้านการตลาด โดยการรับรองเครื่องหมาย รับรองมาตรฐาน
8. กลุ่มทอผ้าได้รับการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์ เพิ่มศักยภาพในการแข่งขัน